УДК 82.09:821.112.2
DOI https://doi.org/10.32782/2522-4077-2026-218-25

МЕНТАЛЬНІ ПРОСТОРИ ТА КОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ МОЖЛИВОСТІ В РОМАНІ РОБЕРТА МУЗІЛЯ «ЛЮДИНА БЕЗ ВЛАСТИВОСТЕЙ»

MENTAL SPACES AND COGNITIVE MODELLING OF POSSIBILITY IN ROBERT MUSIL'S NOVEL THE MAN WITHOUT QUALITIES

Соколовська С. Ф.,
orcid.org/0000-0002-2335-1765
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології та зарубіжної літератури
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Статтю присвячено дослідженню когнітивних механізмів моделювання можливості в романі Роберта Музіля «Людина без властивостей» крізь призму теорії ментальних просторів (Mental Space Theory) Жиля Фоконьє та теорії концептуальної інтеграції (Conceptual Blending Theory), розробленої Жилем Фоконьє і Марком Тернером. Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу сучасної когнітивної лінгвістики до процесів конструювання значення, моделювання альтернативних сценаріїв і функціонування когнітивних структур у художньому дискурсі.

Метою статті є з'ясування ролі ментальних просторів у когнітивній організації художнього світу в романі Роберта Музіля та дослідження механізмів концептуального моделювання можливості. Теоретичну основу становлять праці Жиля Фоконьє, Марка Тернера, Рональда Лангакера, Елізабет Ціми, Барбари Данциг'єр, Вів'єна Еванса, а також сучасні дослідження української когнітивної школи.

У статті виявлено, що категорія Möglichkeitssinn функціонує не лише як філософська характеристика світогляду Ульріха, а й як когнітивний механізм конструювання альтернативних, гіпотетичних і контрфактичних ментальних просторів. Встановлено, що художній дискурс роману організований через постійне співіснування актуального та можливих світів, між якими здійснюються концептуальні проекції. Особливу увагу приділено аналізу контрфактичних конструкцій, умовних моделей і модальних висловлювань, які забезпечують розгалуження альтернативних сценаріїв розвитку подій та формують відкриту смислову структуру роману.

Обґрунтовано, що у пізніх розділах твору когнітивна організація художнього світу виходить за межі окремих ментальних просторів і реалізується у формі концептуальної інтеграції. На матеріалі взаємин Ульріха і Аґати проаналізовано концепт der andere Zustand як інтегрований концептуальний простір, що виникає внаслідок взаємодії кількох вхідних просторів і породжує нові емерджентні смисли, відсутні у вихідних концептуальних структурах. Доведено, що цей концепт репрезентує відкриту модель людського досвіду, яка не зводиться до традиційних психологічних, соціальних чи філософських категорій.

Зроблено висновок, що застосування теорії ментальних просторів і концептуальної інтеграції істотно розширює можливості когнітивно-лінгвістичного аналізу модерністського художнього тексту, дозволяючи описати механізми породження смислу, моделювання можливих світів і концептуалізації людського досвіду в романі Роберта Музіля.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, теорія ментальних просторів, концептуальна інтеграція, Роберт Музіль, Möglichkeitssinn, der andere Zustand.

The article investigates the cognitive mechanisms of modelling possibility in Robert Musil's novel *The Man Without Qualities* through the framework of Gilles Fauconnier's Mental Space Theory and the Conceptual Blending Theory developed by Gilles Fauconnier and Mark Turner. The relevance of the study lies in the growing interest

© Соколовська С. Ф., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

of contemporary cognitive linguistics in construction of meaning, the modelling of alternative scenarios, and the functioning of cognitive structures in literary discourse.

The aim of this article is to examine the role of mental spaces in the cognitive construction of fictional world in Musil's novel and to analyze the mechanisms through which possibility is conceptually constructed. The theoretical framework is based on the works of Gilles Fauconnier, Mark Turner, Ronald Langacker, Elisabeth Zima, Barbara Dancygier, Vivien Evans, as well as contemporary research by the Ukrainian cognitive school.

The article reveals that the category of *Möglichkeitssinn* functions not only as a philosophical category defining Ulrich's worldview, but also as a cognitive mechanism for constructing hypothetical, alternative and counterfactual mental spaces. It has been established that the novel's artistic discourse is organized through the constant coexistence of the actual and possible worlds, between which conceptual projections take place. Particular attention is paid to the analysis of counterfactual constructions, hypothetical models and modal utterances, which enable the branching out of alternative scenarios for the development of events and shape the novel's open semantic structure.

It is argued that, in the later chapters of the work, the cognitive organization of the fictional world extends beyond the boundaries of individual mental spaces and takes the form of conceptual integration. Based on the relationship between Ulrich and Agathe *der andere Zustand* concept is analyzed as an integrated conceptual space that arises from the interaction of several constituent spaces and generates new emergent meanings non-present in the original conceptual structures. It is demonstrated that this concept represents an open model of human experience that goes beyond traditional psychological, social or philosophical categories.

The findings demonstrate that Mental Space Theory and Conceptual Blending Theory provide an effective methodological framework for analyzing modernist fiction. Their application makes it possible to explain the mechanisms of construction of meaning, the modelling of possible worlds and the cognitive organization of literary discourse in Robert Musil's *The Man Without Qualities*.

Key words: cognitive linguistics, Mental Space Theory, Conceptual Blending Theory, Robert Musil, Möglichkeitssinn, der andere Zustand.

Постановка проблеми. Сучасна когнітивна лінгвістика розглядає мову не як автономну формальну систему, а як механізм концептуалізації, що забезпечує конструювання, організацію та інтерпретацію людського досвіду. У центрі уваги когнітивних досліджень перебувають процеси конструювання значення, ментального моделювання та динамічного породження смислів у комунікативній взаємодії. У цьому контексті особливого значення набуває проблема дослідження когнітивних механізмів, які забезпечують формування складних смислових структур у художньому тексті та побудову альтернативних, гіпотетичних або символічних світів. Одним із найпродуктивніших підходів до аналізу цих процесів стала теорія ментальних просторів (Mental Space Theory), розроблена французьким лінгвістом Жилем Фоконьє у 1980–1990-х роках XX століття [1]. У межах когнітивно-лінгвістичних досліджень ця теорія постає ефективним інструментом аналізу процесів смислотворення, конструювання альтернативних сценаріїв і когнітивної репрезентації можливості в художньому тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя дослідження становить теорія ментальних просторів (ТМП), розроблена Жилем Фоконьє та викладена в монографіях «Ментальні простори» (1985) і «Відображення у мисленні та мові» (1997) [1; 2]. Згідно з ТМП, значення розуміється не як статична властивість мовних одиниць, а як результат динамічної концептуалізації, що формується через взаємодію ментальних просторів у процесі дискурсивної інтерпретації. Подальший розвиток цього підходу пов'язаний із концепцією концептуальної інтеграції, представленою Жилем Фоконьє та Марком Тернером у книзі «Спосіб нашого мислення: концептуальна інтеграція та приховані складності свідомості» [3]. Важливу роль у становленні когнітивної семантики відіграли також дослідження Рональда Лангакера, присвячені когнітивній граматиці та механізмам концептуалізації [4].

Одним із сучасних напрямів розвитку ТМП є роботи Елізабет Ціми, у яких цей підхід інтерпретується з позицій когнітивної лінгвістики, орієнтованої на мовне вживання. Дослідниця наголошує на процесуальному характері формування значення, розглядаючи мовні структури як інструкції для концептуального конструювання смислу, тоді як когнітивні процеси, що забезпечують його формування, відбуваються імпліцитно та не піддаються безпосередньому

спостереженню [5, с. 103]. Сучасне бачення когнітивної семантики та концептуалізації репрезентоване також у дослідженнях Вів'єна Еванса, де когнітивне значення постає як результат взаємодії мовних, концептуальних і енциклопедичних структур [6].

Важливим напрямом розвитку зазначених підходів є когнітивна наратологія та дослідження художнього дискурсу. У роботах Барбари Данциґ'єр художній текст аналізується як простір конструювання множинних перспектив, наративних світів і концептуальних конфігурацій [7]. Суміжні аспекти когнітивної поетики, дискурсивного смислотворення та перспективізації висвітлено в дослідженнях Пітера Стоквелла та Крістофера Гарта [8; 9]. Такі підходи суттєво розширюють методологічний потенціал когнітивно-лінгвістичного аналізу художнього тексту, зокрема модерністського роману.

В українській когнітивній традиції відповідна проблематика розробляється С. Жаботинською, І. Колегаєвою, А. Мартинюк, О. Морозовою, І. Шевченко та іншими дослідницями і дослідниками, які вивчають процеси концептуалізації, категоризації, конструювання ментальних моделей і дискурсивного смислотворення, що корелюють із положеннями теорії ментальних просторів та концептуальної інтеграції.

Попри значне поширення теорії ментальних просторів у когнітивній семантиці, когнітивній наратології та дискурсивних дослідженнях, її застосування до аналізу модерністського роману залишається продуктивним інструментом для вивчення процесів конструювання значення та когнітивної організації художнього світу. Особливий інтерес у цьому контексті становить роман Роберта Музіля «Людина без властивостей», який репрезентує своєрідну лабораторію конструювання можливого, множинних перспектив і альтернативних способів осмислення реальності.

Метою цієї розвідки є дослідження механізмів функціонування ментальних просторів у романі Роберта Музіля «Людина без властивостей» та з'ясування їхньої ролі у формуванні художнього значення.

Виклад основного матеріалу. За визначенням Фоконьє та Тернера, ментальні простори є «невеликими концептуальними структурами, що конструюються у процесі мислення та мовлення для локального розуміння й дії» [3, с. 40]. Вони не тотожні цілісній картині світу чи довготривалій енциклопедичній пам'яті; радше йдеться про тимчасові когнітивні конфігурації, які створюються ad hoc під час інтерпретації дискурсу. На відміну від традиційної семантики, де значення розуміється як стабільна властивість мовного знака, ТМП виходить із принципової динамічності концептуалізації. Як зазначає Марк Тернер, мовні вирази не містять значення самі по собі, а слугують своєрідними підказками для його конструювання у процесі когнітивної обробки [10, с. 206].

У процесі дискурсивної інтерпретації формується конфігурація взаємопов'язаних ментальних просторів, у межах якої Фоконьє виокремлює базовий простір, простір та фокусний простір. Базовий простір слугує вихідною точкою концептуального конструювання, простір перспективи визначає позицію доступу до інших просторів, а фокусний простір є локусом актуального породження значення [2, с. 49].

У художньому світі роману «Людина без властивостей» взаємодія ментальних просторів тісно пов'язана з концептом можливості, який стає одним із ключових принципів організації наративу. Саме через співіснування різних потенційних сценаріїв буття формується характерна для Музіля модель осмислення реальності. Однією з центральних категорій художнього мислення письменника є поняття Möglichkeitssinn «відчуття можливості». У романі «Людина без властивостей» ця категорія визначає не лише світоглядну позицію головного героя, й сам спосіб організації художньої реальності:

«Wenn es aber Wirklichkeitssinn gibt, und niemand wird bezweifeln, daß er seine Daseinsberechtigung hat, dann muß es auch etwas geben, das man Möglichkeitssinn nennen kann» [11, с. 16].

У цьому висловлюванні концентрується принципова опозиція між відчуттям реальності (Wirklichkeitssinn) та відчуттям можливості (Möglichkeitssinn). З погляду ТМП, Wirklichkeitssinn

орієнтований на актуальний простір фактичної реальності, тоді як Möglichkeitssinn активує конструювання можливих, гіпотетичних та контрфактичних ментальних просторів.

Для головного героя роману Ульріха світ не є завершеною онтологічною даністю. Будь-який стан речей постає лише однією з потенційних конфігурацій реальності. Відповідно, свідомість Ульріха функціонує як механізм безперервного розгалуження ментальних просторів. Саме тому персонаж Музіля не може бути описаний через набір стабільних психологічних ознак. «Людина без властивостей» означає не відсутність ідентичності як такої, а радше принципову відкритість до множинних концептуальних сценаріїв буття. Ульріх постійно перебуває між кількома моделями саморозуміння: математиком, інтелектуалом, скептиком, потенційним реформатором, іронічним спостерігачем, учасником «Паралельної акції». Жодна з цих ролей не набуває статусу остаточної. З когнітивної перспективи це означає, що роман конструює суб'єктність не як фіксовану структуру, а як мережу взаємодіючих ментальних просторів. У цьому полягає особлива продуктивність ТПМ для аналізу музілівського тексту: теорія Фоконьє дозволяє описати Möglichkeitssinn не лише як філософську метафору модернізму, а як конкретний механізм когнітивної організації художнього дискурсу.

Показовим у цьому контексті є програмний фрагмент роману:

«…ein Mann, der die Wahrheit will, wird Gelehrter; ein Mann der seine Subjektivität spielen lassen will, wird vielleicht Schriftsteller; was aber soll ein Mann tun, der etwas will, das dazwischen liegt?» [11, c. 254].

У наведеному уривку Музіль моделює не одну стабільну позицію суб'єкта, а систему альтернативних можливостей самореалізації. Висловлювання організоване через послідовне розгалуження концептуальних сценаріїв. «Учений», «письменник», «людина, котра прагне чогось між цими полюсами» − це не просто соціальні ролі, а різі форми суб'єктності, кожна з яких формує окремий ментальний простір із власною системою цінностей, способів пізнання та життєвих перспектив. З позицій Фоконьє тут можна говорити про одночасне функціонування базового простору наративної реальності та кількох ментальних просторів, у яких конструюються потенційні моделі суб'єктності. Ульріх не стільки постає носієм сталого характеру, скільки безперервно конструює нові версії власного «я».

Важливо, що ці простори не виконують декоративної чи суто фікційної функції. Вони становлять фундаментальний механізм концептуалізації дійсності. Кожна соціальна ситуація, політична подія або інтелектуальна проблема актуалізує кілька взаємопов'язаних інтерпретаційних моделей, між якими переміщується свідомість Ульріха:

«Es ist eine Welt von Eigenschaften ohne Mann entstanden, von Erlebnissen ohne den, der sie erlebt, und es sieht beinahe aus, als ob im Idealfall der Mensch überhaupt nichts mehr privat erleben werde und die freundliche Schwere der persönlichen Verantwortung sich in ein Formelsystem von möglichen Bedeutungen auflösen solle» [11, c. 150].

У такий спосіб один і той самий наративний об'єкт активує кілька паралельних просторів інтерпретації. Водночас музілівське «відчуття можливості» передбачає не лише множинність перспектив, а й постійне зіставлення актуальної реальності з її потенційними альтернативами. Саме тому ключову роль у поетиці роману відіграють контрфактичні структури, що моделюють варіанти розвитку подій, відмінні від фактичного перебігу реальності.

У когнітивній перспективі контрфактичність визначають як один із базових механізмів моделювання можливих сценаріїв, що відхиляються від фактичного стану речей, але зберігають із ним концептуальний зв'язок. Такий механізм значною мірою організовує художнє мислення Ульріха, для якого будь-яка ситуація постає не лише в її актуальному вимірі, а й у множині потенційних варіантів розвитку. Герой співвідносить реальний перебіг подій з альтернативними можливостями − іншим життєвим вибором, іншою професією, іншим історичним розвитком, іншими формами соціальної організації. У когнітивних термінах можна говорити про розгалужену систему контрфактичних просторів.

Постійне породження й співіснування контрфактичних просторів зумовлює принципову незавершеність смислової структури роману. Альтернативні сценарії не реалізуються остаточно й не отримують однозначного спростування, що формує характерну для поетики Музіля семантичну відкритість наративу. Подібна стратегія особливо помітна у внутрішніх монологах Ульріха, де процес мислення часто організований через модальні слова, умовні структури та гіпотетичні переходи. Наприклад:

«… denn Gott macht die Welt und denkt dabei, es könnte ebensogut anders sein» [11, с. 19].

Це висловлювання не просто вводить альтернативний сценарій, а формулює принцип існування можливих світів. У наступному уривку виявляємо схему побудови альтернативного ментального простору, адже реальний сценарій замінено мережею потенційних. До того ж схема описує когнітивне переключення між базовим і альтернативним просторами:

«Wer ihn besitzt, sagt beispielweise nicht: Hier ist dies oder das geschehen, wird geschehen, muß geschehen; sondern er erfindet: Hier könnte, sollte oder müßte geschehn; und wenn man ihm von irgend etwas erklärt, daß es so sei, dann denkt er: Nun, es könnte wahrscheinlich auch anders sein» [11, с. 16].

Наведена схема набуває подальшого розвитку в розмові Ульріха з господинею впливового віденського салону, дружиною державного чиновника Туцці Діотимою. На її запитання, що він робив би, якби хоча б на один день отримав владу над світом, Ульріх відповідає: *«Es würde mir wohl nichts übrigbleiben, als die Wirklichkeit abzuschaffen!»* [11, с. 289]. У термінах ТМП умовне запитання Діотими («*Und was würden denn Sie tun, wenn Sie einen Tag lang das Weltregiment hätten?»*) функціонує як конструктор простору. Відповідь головного героя не обмежується вибором дії в межах цього простору, а радикально трансформує його структуру: замість модифікації окремих подій він пропонує скасувати реальність як принцип організації світу. Унаслідок цього альтернативний ментальний простір перестає бути варіантом актуальної реальності й постає як автономна когнітивна модель, у якій фундаментальні властивості світу зазнають концептуальної перебудови.

Особливо виразною ця когнітивна перебудова є в діалогах Ульріха й Аґати. Ульріх описує стан, у якому звичні межі між мисленням, моральністю та емоційним переживанням перестають бути сталими:

«Er wies auf die merkwürdige Verwandtschaft hin, in dem gehobenen Zustand, von dem sie sprächen, zwischen Denken und Moral bestehe, so daß jeder Gedanke als Glück, Ereignis und Geschenk empfunden werde und weder in die Vorratskammern wandere, noch sich überhaupt mit den Gefühlen des Aneignens und Bewältigens, des Festhaltens und Beobachtens verbinde…» [11, с. 765].

З точки зору ТМП це означає формування окремого когнітивного простору, де звичайні категорії інтегруються в нову концептуальну конфігурацію, а значення вибудовуються вже не за законами повсякденної логіки, а за принципом можливості.

Кульмінацією музілівської концепції можливості стає твердження Ульріха:

«Ich glaube, daß alle Vorschriften unserer Moral Zugeständnisse an eine Gesellschaft von Wilden sind. Ich glaube, daß keine richtig sind. Ein anderer Sinn schimmert dahinter. Ein Feuer, das sie umschmelzen sollte. Ich glaube, daß nichts zu Ende ist. Ich glaube, daß nichts im Gleichgewicht steht, sondern daß alles sich aneinander erst heben möchte. Das glaube ich; das ist mit mir geboren oder ich mit ihm» [11, с. 769–770].

Ця теза відображає принципову незавершеність когнітивного моделювання світу. З позиції ТМП жоден ментальний простір не є завершеною когнітивною конструкцією; він залишається відкритим до подальших проекцій, інтеграцій та рекомбінацій концептуальних структур. Висловлена Ульріхом думка про те, що ніщо не є завершеним і жоден стан не перебуває в остаточній рівновазі, акцентує на одній з базових характеристик контрфактичного мислення. Вона передбачає наявність альтернативних сценаріїв розвитку подій і відмову від остаточного закриття можливостей. Така відкритість відповідає динамічній природі ментальних просторів

у концепції Ж. Фоконьє, де нові смисли виникають унаслідок міжпросторових проекцій та концептуальної інтеграції [2, с. 34–40].

Аналіз контрфактичних конструкцій і можливих світів у романі засвідчує, що теорія ментальних просторів Ж. Фоконьє дає змогу пояснити механізми побудови альтернативних когнітивних моделей. Однак когнітивна організація твору не обмежується конструюванням окремих ментальних просторів. У пізніх розділах роману вони взаємодіють, утворюючи нові емерджентні смислові структури, що не зводяться до жодної з вихідних моделей. Такі процеси пояснює теорія концептуальної інтеграції (Conceptual Blending Theory), розроблена Ж. Фоконьє та М. Тернером.

Відповідно до теорії концептуальної інтеграції (ТКІ) взаємодія щонайменше двох вхідних просторів, між якими встановлюються концептуальні відповідності, приводить до формування нової інтеграційної мережі, у якій виникають емерджентні смисли, відсутні у вихідних структурах [3, с. 40–49].

Одним із найвиразніших прикладів такого механізму в романі Р. Музіля є концепт der andere Zustand («інший стан»). Він може бути осмислений як результат інтеграції кількох концептуальних просторів, жоден із яких окремо не здатний пояснити специфіку цього феномена, адже репрезентує лише окремий аспект його смислової організації. У когнітивній перспективі можна реконструювати щонайменше три вхідні простори: перший репрезентує традиційну модель братерсько-сестринських взаємин; другий охоплює елементи еротичного, екзистенційного та духовного зближення; третій пов'язаний із релігійно-містичною традицією переживання трансцендентного досвіду. Унаслідок інтеграції цих просторів вибудовується концептуальна модель «іншого стану», який не є механічним поєднанням вихідних доменів, а породжує нову емерджентну структуру значення:

«… Es mochte aber auch davon herrühren, daß er den zögernd führenden Willen seiner Schwester spürte, der den seinen jugendlich ergriff; und da keine Absicht darin zu erkennen war, entstand in diesen Augenblicken einer mit nichts vermischten Berührung wieder ein beinahe ausdehnungsloses und darum ganz unbeschaffen starkes Gefühl von ihrer beider Dasein» [11, с. 706].

Смисловий акцент цього висловлювання зміщується від характеристики взаємин Ульріха й Аґати до переживання єдиного екзистенційного простору. З погляду ТКІ це можна інтерпретувати як формування інтегрованого простору, в якому традиційні категорії спорідненості вже не пояснюють природу цього досвіду.

Водночас «інший стан» не отримує в романі стабільного дефінітивного наповнення. Його семантика організована як динамічний простір потенційності, де раціональне й ірраціональне, етичне й еротичне, індивідуальне й метафізичне безперервно взаємодіють. Тому цей концепт не описує вже наявну реальність, а моделює потенційний спосіб буття, що виникає лише внаслідок концептуальної інтеграції різнорідних ментальних просторів. У цьому сенсі бленд набуває контрфактичного характеру: він не відображає дійсність, а відкриває можливість її альтернативної концептуалізації:

«… Gerade in diesem Augenblick also, wo er persönlich ganz blank war, fühlte er statt eines Ablassens von sich die neue Spannung, die seit seiner Abreise entstanden war. Sie hatte keinen Namen; man mochte einstweilen ebensogut sagen, ein junger, ihm verwandter Mensch suchte seinen Rat, wie man auch etwas anderes sagen konnte: Aber er sah erstaunlich scharf die strahlende Matte aus hellem Gold auf dem Schwarzgrün des Zimmers, mit den zarten Würfeln von Agathes Narrenanzug darauf, und sich selbst, und den überdeutlich umsäumten, aus dem Dunkel genommenen Zufall ihres Beisammenseins» [11, с. 722].

Відсутність усталеної номінації свідчить про те, що новий смисл не може бути описаний за допомогою наявних концептуальних категорій. У моделі Фоконьє й Тернера це відповідає емерджентній структурі, яка виникає в інтегрованому просторі й не зводиться до жодного з вихідних доменів. Невизначеність мовного означення відображає не брак смислу, а появу нового концептуального утворення, що лише поступово набуває семантичної оформленості.

Подальший розвиток цього переживання пов'язаний зі зміною самої структури людського досвіду. Описуючи свій стан, Ульріх говорить про особливе відчуття тілесності й світу, яке вже не підпорядковується звичній логіці повсякденного існування:

«…Aber wenn man dem dann noch weiter nachgibt, kann unversehens auch eine so törichte leibliche Annehmlichkeit und Verantwortungslosigkeit daraus entstehen, als gehöre der Körper nicht mehr einer Welt an, wo das sinnliche Ich in kleine Nervenstränge und -gefäße eingeschlossen ist, sondern einer von unwacher Süße durchfluteten. Mit diesen Worten beschrieb Ulrich seiner Schwester, was vielleicht die Folge eines Zustands ohne Ziel und Ehrgeiz war oder die Folge herabgeminderter Persönlichkeitseinbildung, vielleicht aber auch nichts anderes als der „Urmythos der Götter", jenes „Doppelgesicht der Natur", jenes „gebende und nehmende Sehen", wohinter er nachgerade drein war wie ein Jäger» [11, с. 723].

У цьому фрагменті інтегровано різні концептуальні домени – тілесний, екзистенційний і релігійно-містичний. Їхня взаємодія породжує нову когнітивну конфігурацію, у якій змінюються не лише характеристики суб'єкта, а й сам спосіб переживання реальності. Така емерджентність є характерною ознакою інтегрованого концептуального простору.

Кульмінацією цього процесу стає поступове формування спільного когнітивного простору Ульріха та Аґати. Р. Музіль підкреслює, що думки одного героя починають сприйматися іншим як власні:

«Wann, fragte sich Agathe, hatte er zum Beispiel gesagt, daß er unter Umständen einen Dieb lieben könnte, einen Menschen, der gewohnheitsmäßig ehrlich sei, aber niemals? Sie konnte sich im Augenblick nicht darauf besinnen, aber das Köstliche war, daß sie sehr bald inne wurde, gar nicht er, sondern sie selbst habe das behauptet. Überhaupt hatte sie sich schon vieles von dem, was er sagte, selbst gedacht; bloß ohne Worte, denn so bestimmte Behauptungen hätte sie, auf sich allein angewiesen, wie sie früher war, niemals aufgestellt!» [11, с. 730].

Межа між індивідуальними ментальними просторами втрачає чіткість, а новий смисл виникає вже не як результат окремого мислення кожного з персонажів, а як продукт їхнього спільного концептуального простору. У цьому випадку інтеграція охоплює не лише окремі концепти, а й процеси мислення, що дозволяє розглядати «інший стан» як емерджентну когнітивну модель нового способу людського буття.

З когнітивно-лінгвістичного погляду це означає, що когнітивне моделювання можливості в романі реалізоване як інтеграційна мережа, де нові смисли виникають не всередині окремих ментальних просторів, а в процесі їхньої взаємодії. Отже, «інший стан» функціонує в романі не як психологічний стан чи завершена філософська концепція, а як відкритий інтегрований концептуальний простір, у якому виникають нові моделі людського досвіду.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що теорія ментальних просторів Жиля Фоконьє є продуктивним інструментом когнітивно-лінгвістичного аналізу роману Роберта Музіля «Людина без властивостей». Її застосування дозволяє описати Möglichkeitssinn не лише як одну з ключових філософських категорій письменника, а й як когнітивний механізм моделювання можливих світів, альтернативних сценаріїв і контрфактичних конфігурацій.

Доведено, що художнє мислення Ульріха ґрунтується на безперервному конструюванні взаємопов'язаних ментальних просторів, у яких актуальна реальність співіснує з гіпотетичними, потенційними та контрфактичними моделями. Така організація художнього дискурсу забезпечує принципову відкритість смислової структури роману та зумовлює його поліфонічну когнітивну архітектоніку.

Отримані результати підтверджують евристичний потенціал когнітивної семантики для аналізу модерністського художнього дискурсу та демонструють можливість ефективного застосування теорії ментальних просторів і концептуальної інтеграції до дослідження складних процесів смислотворення у художньому тексті.

Перспективним є дослідження взаємодії ментальних просторів із наративною перспективою, когнітивними механізмами метафори, концептуальної метонімії та дейктичного зміщення у художньому дискурсі, а також подальше вивчення когнітивних механізмів конструювання суб'єктності у прозі Роберта Музіля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Fauconnier G. Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language. Cambridge : Cambridge University Press. 1985. 205 p.
2. Fauconnier G. Mappings in Thought and Language. Cambridge : Cambridge University Press. 1997. 220 p.
3. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Minds Hidden Complexities. New York : Basic Books. 2002. 464 p.
4. Langacker R. W. Cognitive Grammar: A Basic Introduction. Oxford : Oxford University Press. 2008. 562 p.
5. Zima E. Einführung in die gebrauchsbasierte Kognitive Linguistik. Berlin/Boston : Walter de Gruyter GmbH. 2021. 352 S.
6. Evans V. Cognitive Linguistics: A Complete Guide. Edinburgh. Edinburgh University Press. 2019. 896 p.
7. Dancygier B. The Language of Stories. A Cognitive Approach. Cambridge : Cambridge University Press. 2011. 228 p.
8. Stockwell P. Cognitive Poetics: An Introduction. London : Routledge. 2020. 246 p.
9. Hart C. Cognitive Linguistic Approaches to Text and Discourse: From Poetics to Politics. Edinburgh : Edinburgh University Press. 2021. 224 p.
10. Turner M. Reading Minds: The Study of English in the Age of Cognitive Science. Princeton : Princeton University Press. 2021. 314 p.
11. Musil R. Der Mann ohne Eigenschaften. Reinbek bei Hamburg : Rowohlt. 1978. 1044 S.

Дата першого надходження статті до видання: 30.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 06.11.2026